

WESTFALYAN ADALET'TEN İNSAN MERKEZLİ ADALETE: ULUSLARARASI ADALET VE ADALETSİZLİĞİN GÜNDEMİ

FROM WESTPHALIAN TO HUMAN ORIENTED JUSTICE: THE AGENDA
OF INTERNATIONAL JUSTICE AND INJUSTICE

Yrd. Doç. Dr. Ali Şevket OVALI, Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü, sevket.ovali@deu.edu.tr

ÖZET

Uluslararası ilişkiler tarihinin barışlardan çok savaşlar ve yıkımlar tarihi olduğu varsayımı, bu alanı ulusal çıkar, askeri güç ve devlet eksenli kısır bir döngüye hapsetmiştir. Son yüzyıl içinde yaşanan küresel savaşlar ve insanlık trajedileri bu varsayımı doğrulasa da, uluslararası ilişkiler hem kuramsal hem de pratik düzlemde sonu gelmeyen bir güç yarışından ibaret değildir. Tarih boyunca dünyada bir arada yaşayabilmenin koşullarını araştıran düşünürler uluslararası ilişkilere kılavuzluk edecek bazı değerler oluşturmaya gayret etmişler ve bu süreçte adalet, evrensel bir norm ve ilke olarak ortaya çıkmıştır. Bu noktadan hareketle çalışma uluslararası ilişkilerde adalet kavramının kuramsal ve pratik evrimi çerçevesinde uluslararası adalet ve adaletsizliğin gündemine işaret etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Westfalyan Adalet, Uluslararası Hukuk, Uluslararası Örgütler, Küresel Sorumluluk, Siyasal Topluluk.

ABSTRACT

The assumption emphasizing that, history of international relations is, at the same time the history of wars and devastating events had created a narrow scope of research on the field focusing solely on the concepts such as national interest, military power and state behaviors. Even though the human tragedies and global wars during the last century seem to verify this assumption, international relations both in the theoretical realm and in the praxis can not be postulated as a field based only on the everlasting struggle for power. Throughout history, political theorists had sought for the values that will possibly guide the course of international relations and within this process justice

appeared as an international norm and principle. Taking justice as the core value and norm of international relations into consideration, the study aims to explore the agendas of international justice and injustice within the evolutionary context of the concepts.

Key Words: Westphalian Justice, International Law, International Organizations, Global Responsibility, Political Community.

1. GİRİŞ

Uluslararası ilişkiler kuramının gerçekçi temsilcileri, uluslararası alanı ulusal çıkar ekseninde var olan, anarşik ve güç siyasetine dayalı bir arena olarak tanımlamışlardır (Morgenthau, 1948) (Waltz) (Mearsheimer). Bu yaklaşım uluslararası ilişkilerin adalet ve etik gibi normatif kavramlar çerçevesinde incelenmesini kabul etmediği gibi, devletin bu alandaki konumunu da fetişleştirmiştir. İnsanlık tarihi boyunca ardı arkası gelmeyen savaşların ve insanlık trajedilerinin, uluslararası ilişkileri kaba gücün egemen olduğu kaotik bir alan olarak görmeyi kolaylaştırdığını söylemek mümkündür. Ancak yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen, bir arada yaşamının kurallarını araştıran ve bunu kurumsallaştırmaya çalışan girişimler, uluslararası ilişkileri yönlendirecek temel ilke ve erdemin adalet olması gerektiğinde hemfikirdirler.

Modern uluslararası ilişkilerde adalet, önceleri devletlerin aralarındaki ilişkileri düzenlerken dikkate almaları gereken bir ilke olarak ortaya çıkmıştır. İlerleyen dönemlerde adaletin sadece devletlerin değil uluslararası ilişkilerin tüm aktörlerinin birbirleriyle ilişkilerinde gözetmek zorunda oldukları bir norm haline dönüştüğü görülmektedir. Tarih, uluslararası ilişkilerde adaletin sağlanması için hukuk temelli çabalar kadar savaşlara da tanıklık ederken, yegâne beklenti yeni dönemin daha adaletli bir dönem olmasıdır.

Bugün, “insanlar ve devletler evrensel kabul gören adaletli olma prensibini uluslararası ilişkilere yansıtılabildiler mi?” sorusuna verilecek cevap uluslararası ilişkilerde adalet ve adaletsizliğin resmedilmesini gerektirmektedir. Savaşların, kitlesel ölümlerin, küresel sömürünün ve eşitsizliğin önüne geçmek ve adaleti bir ilke olarak uluslararası ilişkilerin tüm aktörlerine benimsetmek uğruna sayısız girişime rastlanmaktadır. Ancak gerçek şu ki adalet adına yapılan pek çok girişim, bugün devletlerin ve bireylerin yerel adaletsizlikler karşısında direnebilmelerinin garantisi olmuştur.

Çalışma, uluslararası ilişkilerde adaletin, alandaki güce dayalı tüm kavramsallaştırma ve pratiklere rağmen bir arada yaşamının kurallarını belirleyen en önemli erdem olduğu varsayımından yola çıkmıştır. Bu varsayım alanın güç temelli karakterini tümünden reddetmemekle beraber, adalet gibi bir normun evrensel, düzenleyici ve koruyucu içeriğinin uluslararası ilişkileri biçimlendirmesi gerektiğine dikkat çeker. Bu doğrultuda çalışma, uluslararası adaletin evrim geçiren çağrışımları çerçevesinde, uluslararası adalet ve/veya adaletsizliğin güncel gündemine dikkat çekmeyi amaçlamaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde uluslararası adaletin, devletlerin egemenlik haklarına saygıyı temel alan Westfalyan adaletten, küresel bir topluluk idealini resmeden liberal uluslararası adalet tasarımına gidiş sürecinde geçirdiği değişim anlatılacaktır. İkinci bölümde, özellikle Soğuk Savaş sırasında ve sonrasında uluslararası adaletin sosyal ve dağıtıcı yönünün ön plana çıkış öyküsü, konuyu tartışmaya açan düşünürler ekseninde incelenecektir. Üçüncü bölümde adaletle yönelik girişimlerin hangi uluslararası platformlarda vücut bulduğu ve adaletin gündemi ile nesnesinin pratikteki evrimine değinilecektir. Çalışmanın dördüncü bölümü, günümüzde uluslararası adaletin ve/veya adaletsizliğin gündemine dikkat çekerken, son bölümde ise siyasal topluluk kavramının dönüşümü ve küresel sorumluluk çerçevesinde uluslararası adalet ele alınacaktır.

2. WESTFALYAN ADALET'TEN LİBERAL ULUSLARARASI ADALET TASARIMINA GİDİŞ

Adalet kavramını tanımlama çabası felsefe tarihi boyunca pek çok temel çalışmanın konusu olmuştur. Uluslararası ilişkilerde adaleti sağlayan aktörler açısından ele alındığında normatif ve subjektif bir kavram olarak karşımıza çıkan adalet sözlüklerde "Herkesin hakkını tanıma"(Yılmaz 1992: 24), "Haklılık ve hakka uygunluk", (Adalet Bakanlığı Hukuk Sözlüğü, erişim tarihi 27.03.2010), gibi ifadelerle kavramsallaştırılmıştır. Uluslararası adaleti tanımlamak ise sözlük anlamlarının ötesinde bir kavramsallaştırma içerir. Çünkü uluslararası adalet üzerine çalışan düşünürlerin pek çoğu kavramı tanımlamaya çalışmakla kalmayıp adaletli bir durumun önkoşullarını sıralamışlar ve uluslararası adaletin nesnelere üzerinde durmuşlardır (Grotius 2001), (Kant 1997) (Rawls 2001). İşte bu yüzden uluslararası adalet, kimi zaman devletlerin birbirleri ile olan ilişkilerinde gözetmeleri gereken bir erdem, kimi zaman da bireylerin temel hak ve hürriyetlerinin korunması olarak anlamlandırılmıştır.

Uluslararası adalet kavramı, genellikle adaletin sağlayıcı ve dağıtıcısının olmadığı bir muğlaklıkla anılsa da, uluslararası ilişkileri normatif bir perspektiften inceleyenler bu kavrama hiç de uzak kalmamışlardır. Aktörlerin davranışlarını düzenleyen veya uymaları beklenen evrensel bir norm ve standartlar bütününe vurgu yapan normatif yaklaşım, savaşı tamamen dışlamasa da uluslararası ilişkileri savaşın kaçınılmaz olduğu bir alan olarak tanımlamaz. Normatif yaklaşım, uluslararası ilişkileri bir üst otoritenin olmaması anlamında anarşik olarak tanımlasa da, aktörlerin birbirleriyle olan ilişkilerinin belirli norm ve ilkeler çerçevesinde işleyebileceğini / işlemesi gerektiğini vurgular (Smith ve Owens 2006: 279). Bu bakış açısı, aktörler, olaylar ve zamanlar üstü bir norm ve ilkeler bütününe işaret ederken, bu normlar kimilerine göre sadece devletlerarası ilişkileri düzenleyecek bir niteliğe, kimilerine göre devletler üstü ve zorlayıcı bir niteliğe sahiptir. Birbirlerinden farklılıklar gösterebilirler de uluslararası ilişkilerde adalet kavramını ele alan düşünürler genelde "evrenselci-kapsayıcı" adalet kavramsallaştırmalarına odaklanmışlardır (Brown 1997, s. 292).

Uluslararası ilişkilerde adalet denince akla gelen ilk isimlerden biri Hugo Grotius'tur. Otuz Yıl Savaşları'nın kasıp kavurduğu Avrupa kıtasındaki trajediye

tanıklık eden Grotius, adaleti uluslararası ilişkileri yönlendirecek ilkelerin en yücesi olarak görür. Grotius'un resmetmeye çalıştığı adalet, 1648 Westphalia Barışı ile vücut bulan bir ilkeler bütünüdür. Devletlerin diğer devletlerin egemenlik haklarına saygı duymaları ve savaşta ve barışta ilişkileri yürütürken uymaları gereken kurallar, Grotius'un Westfalyan adaletinin içeriğini oluşturur.

Adaletle nasıl ulaşılabileceğini araştıran Grotius, uluslararası ilişkilerde kutsal ve mutlak bir değer olan adaletin, doğal hukuku arama yoluyla sağlanacağına inanmıştır.¹ "Bir erdem olarak adalet"e ancak akıl kılavuzluğunda ulaşılabileceğine inanan Grotius, uluslararası hukuk kavramsallaştırmasını doğal hukukun evrenselliği üzerine inşa ederek, olaylara, davalara ve aktörlere göre değişkenlik gösterecek ve işlevsiz hale gelecek bir hukuk sistemini baştan dışlamıştır.

Doğal hukukun adaletin ta kendisi olduğunu varsayan bu düşünce, kökenini Aristo'nun her yer ve her olayda aynı güce sahip olan ve değişmez nitelikli "doğal adalet"inden alır ve adaleti en yalın anlatımıyla nesnel, mutlak ve yüce bir değer olarak tanımlar. Doğal hukuk her zaman en doğru, adil ve değişmez olanı içerdiğinden, zamanlar, olaylar ve aktörler üstüdür. Grotius doğal hukukun öncüllüğünü, değişmez niteliğini, ihlal edilemezliğini ve üstünlüğünü şöyle ifade etmektedir. "Tanrı'nın kendisi bile doğal hukukun kalıcı ve değişmez içeriğini değiştiremez, çünkü Tanrı adildir" (Grotius 2001, s. 16).

Onu savunanlara göre doğal hukuk, bilinçli ussal irade ile veya bu iradenin dışında ortaya çıkan gelişmelere dair her tür hukuk düzenlemesinin temelini oluşturmaktadır. Bu yönüyle doğal hukuk, bir değer olarak adaletin ta kendisidir. Her şeyden önce gelen ve insanların içinde var olan bu hukuka ulaşmak için insanoğlu akılla donatılmıştır ve akli, doğal veya ideal olanı bulmak için kullanmaktadır (Gözübüyük 2005, s. 17). Grotius'a göre hayvanlar yaşamak için birbirlerini doğanın bir gereği olarak öldürürken, akılla donatılmış bir varlık olan insan vahşi bir hayatta kalma içgüdüsünün tam tersi bir adalet duygusuna sahiptir (Grotius 2001, s. 11). Grotius'a göre insan, sadece akla sahip olduğu ve onu kullanabildiği için kötülük ve iyiliğin kaynaklarını ayırt edebilme yeteneğine, kötü olandan kaçınma kabiliyetine ve adaletli olma becerisine sahiptir (Grotius 2001). İyi - kötü ayrımını akıyla yapabilen insan, sadece kendi yaşamını düşünecek kadar ben-merkezci olamayacak kadar sosyal bir varlıktır ve barışçı bir ortamda yaşama arzusu onu doğal hukuka ve adaletle yönlendirmiştir.

Doğal hukuku bulma arayışı içindeki insan sadece kendisi için değil, toplumlar için de barış ve huzuru sağlayacak evrensel bir formülün peşindedir. Grotius'un insan merkezli sosyallik kavramsallaştırmasının, devletler düzeyinde bir arada yaşama arzusunun özünü oluşturduğunu ifade eden Nuri Yurdusev, Grotius'un bu alanda bağlayıcılığı olan ve "doğal hukuka içkin" bir uluslararası hukuk kavramından yola çıktığına dikkat çeker (Yurdusev 1997, s. 49). Bu hukuk, anarşik bir uluslararası ortamda bir üst otoritenin uygulayacağı bir hukuk değil, devletler toplumunun (*society of states*) arasındaki ilişkileri düzenleyecek bir hukuktur. Bu yaklaşım uluslararası ilişkilerde anarşinin varlığını reddetmemekle

birlikte, bir arada yaşamanın kurallarını evrensellik taşıyacak norm ve ilkeler çerçevesinde belirlemeye çalışır.

Grotius, devletlerin birbirleriyle ilişkilerini düzenleyecek bir kurallar bütününe olan ihtiyaçlarını vurgular; ancak bu kurallar bütünü, savaşta ve barışta aktörler (devlet) üstü değil aktörler arası ilişkileri düzenleyici bir nitelikte olmalıdır. Grotius, böylesi bir sistemden tüm aktörlerin istifade edeceğini öngörmüştür (Knutsen 2006, s. 138). “Doğal hukuka içkin” olacağı için uluslararası hukuk da, her zaman ve her olayda geçerli olacak, istisnacılığı reddedecek ve adil olacaktır. Doğal hukuk ekseninde işleyen uluslararası ilişkileri adil olarak tanımlayan Grotius, devletlerin egemenlik haklarının tanınması, hukuki anlamda eşitlik, toprak bütünlüğüne saygı, anlaşma ve sözleşmelere saygı gibi genel ilkeleri adil bir sistemin olmazsa olmazları arasında görür (Hersey 1912, s. 32-33).

Grotius’u takip eden doğal ve pozitif hukukçular uluslararası adaletin temel ilkelerini belirlerken, adalet kavramının nesnesi devletten bireye doğru giden bir gelişme göstermiştir. Uluslararası ilişkilerde referans nesnesi devlet olan Westfalyan adalet kavramına kozmopolitan bir ideali resmederek yeni bir açılım getiren Immanuel Kant, uluslararası ilişkiler tasarımı adaleti evrensel bağlayıcılığı olan yasalar çerçevesinde açıklar. Kant adaletin ampirik olarak veya tecrübeyle anlaşılabilir olduğunu söylerken, adaletin evrensel yasasını, “kişinin özgürlüğünün evrensel bağlayıcılığı olan yasalar çerçevesinde diğerlerinin özgürlüğü ile bağdaştığı bir durum” olarak tanımlamıştır (Kant 1997, s. 26). Kevin Dodson’a göre Kant’ın işaret ettiği adaletin bu evrensel yasası hem aktörün kendi özgürlüğünün sınırlarını belirler hem de diğerlerinin özgürlüğünün kısıtlanabileceği durumu gösterir (Dodson 1997, 99).

Devletlerin iç düzenleri ne kadar adil olursa olsun, bunun uluslararası adalet olmaksızın bir işe yaramayacağını ifade eden Kant’a göre içerideki düzen dışardaki düzene dayanır (Orend 2000, s. 25). Kant anayasal cumhuriyetlerde var olan, ortak rızaya ve kamusal akla dayanan ve keyfiyeti önleyerek adaletli bir durumu ortaya çıkaran bir hukuk düzeninin, uluslararası düzeyde de keyfiyeti ortadan kaldıracığını düşünür (Kant 2008, s. 2). Devletleri de kişiler gibi rasyonel aktörler olarak gören Kant, devletlerin de tıpkı kişiler gibi hak ve yükümlülüklerinin bulunduğunu ve bazı tercihler yaptıklarını ifade eder (Kant 2008, s. 26). Yine devletler, diğer rasyonel devletler tarafından bu tercihlerinin sonuçlarından sorumlu tutulabilirler (Kant 2008, s. 27). Devletlerin, yaptıkları tercihlerin sonucunda ortaya çıkacak olan durumlardan sorumlu olmaları, yükümlülüklerine uymaları, kendi özgürlüklerini diğerlerinin özgürlüğü ile bağdaştırabilmeleri gibi ilkeleri ebedi bir barışın önkoşulları olarak gören Kant için uluslararası ilişkilerde adalet ancak ebedi barışa içkin olabilir.

Kant’a göre ebedi barış için gerekli koşullar, gelecekte savaşa neden olabilecek barış antlaşmalarının geçersiz sayılması, daimi orduların zamanla ortadan kaldırılması, devletlerin diğer devletlerin işlerine güç kullanarak karışmamaları, devletlerin savaş sırasında bile uymaları gereken kuralların var olduğunu kabul

etmeleri ve bu kurallara saygı göstermelerinden geçmektedir (Kant 2008, s. 1). Kant'ın böylesi bir sistemin etkin bir biçimde çalışabilmesi için gösterdiği adres ise bir dünya devletleri federasyonudur. Uluslararası örgütlerin kurulmalarına esin kaynağı olan bu düşünce, ebedi barışa içkin bir adalet fikrinin pratiğe geçirilmesine aracılık etmiştir.

3. ULUSLARARASI ADALETİN SOSYAL YÜZÜ

Uluslararası adalet üzerine örnekleme kapsamında burada inceleyeceğimiz bir başka düşünür John Rawls'dur. Rawls'u özel bir incelemeye değer kılan özelliği, uluslararası adaleti sadece egemenlik haklarına saygı anlamının daha da ötesine taşımasından kaynaklanmaktadır. Rawls'un uluslararası ilişkileri ilkeler ve normlar zemini üzerine temellendirme çabalarının en önemli ürünü "Halkların Yasası" adlı eseridir. Rawls için adalet sadece diğer devletlerin egemenlik haklarına saygı yönüyle değil, kaynakların eşitsiz dağılımı ve kullanımı yönüyle de ele alınması gereken bir olgudur. Sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin ancak en kötü durumda olanın yararına bir durum yaratır ise kabul edilebilir olduğunu ifade eden Rawls (2001, s. 43), bu iddiasını uluslararası alana da taşıyarak Westfalyan sistemdeki devlet egemenliğine saygı odaklı adaleti, hakkaniyet ve eşitlik gibi sosyal kavrayışlarla da ilişkilendirir.

Uluslararası ilişkilerin temel aktörlerini devletler yerine halklar olarak tanımlayan Rawls, halkları beş gruba ayırır. Birinci grubu makul (*reasonable*) liberal halklar oluştururken, diğer gruplar sırasıyla düzgün halklar, yasa tanımaz devletler, zorluk içindeki toplumlar ve iyiliksever mutlakiyetçilerdir.² Rawls'un yasa tanımaz halklar yerine devletler kavramını kullanması, savaşı isteyen ve makul olanı reddedenlerin halklar değil devletler olduğu yönündeki varsayımına dayanır.

Rawls ile Kant'ın uluslararası adalete yönelik yaklaşımlarında farklılıklar gösterdiklerini biliyoruz. Ancak biz bu noktada benzeştikleri yönleri ele alarak adalet idealini nasıl resmettiklerini görmeye çalışacağız. Rawls'u Kant'la benzeştiren noktalardan ilki liberal toplumların adil oldukları ve birbirleri ile savaşmayacaklarına dair inançlarıdır (Rawls 2003, s. 54). Liberal halkları ideal ve adil olarak tanımlayan Rawls, bu halkların güç gösterisinde bulunmayacaklarına ve başka halkları boyunduruk altına almaya kalkışmayacaklarına inanır. Çünkü liberal halklar, onlara özsaygıyı sağlayacak özelliklerle donatılmışlardır. Liberal halklar, kamusal ve yurttaşlık kültürlerinde elde ettikleri başarılar, iç siyasal ve toplumsal kurumlarının adil ve düzgün olması ve her şeyden önemlisi yurttaşlar toplumu olmalarından dolayı, saldırganlık göstermezler (Rawls 2003, s. 50).

Rawls ile Kant'ı benzeştiren ikinci nokta, Rawls'un Kant'ın idealinden (*foedus pacificum*) vazgeçmediğini vurgulamasında ortaya çıkar. Yaşanan tüm olumsuzluklara ve başarısızlıklara rağmen ebedi barış ve adalet ideali, hala insanlığın önünde ulaşılabilir bir hedeftir. Çeşitli savaşların ve dünyanın gördüğü en büyük insanlık trajedisi olan Yahudi Soykırımı'nın insanları bu ideale ulaşma

yolunda büyük hayal kırıklığına uğrattığını ifade eden Rawls, tarih boyunca yaşanan tüm trajik olaylara rağmen “ebedi barış” ve “adalet” idealinden vazgeçmeyeceğinin altını çizer (2003, s. 22-23).

Rawls’un Kant’i izlediği bir başka nokta, halklar arasındaki ilişkileri düzenleyecek küresel bir örgütün gerekliliğine yaptığı vurgudur. Rawls, bu örgütün yerel adaletsizlikleri kınamasını, insan hakları ihlallerini engellemesini, ekonomik yaptırımlar uygulamasını ve yeri geldiğinde askeri müdahalede bulunmasını önermektedir (Rawls 2003, s. 38). Rawls’un “Halklar Konfederasyonu” olarak adlandırdığı bu örgüt, aynı zamanda küresel eşitsizlikleri engelleyecek, adalet dağıtacak ve yeri geldiğinde fakir ulusların yararına bir yardım sandığı gibi işlev görebilecektir (Rawls 2003, s. 45).

Rawls’un en dikkat çekici iddiası, ebedi barış ve adalet için tüm halkların liberal ilkeleri benimsemesi gerekliliğine vurgu yapan Kantiyen kurama yeni ve farklı bir perspektif getirmesidir. Rawls’a göre ebedi barış, liberal halklarla düzgün halkların bir arada yaşayabileceği gerçekçi bir ütopya olan halkların yasasıyla gelebilecektir. Rawls, düzgün halkları, saldırgan amaçlar beslemeyen, meşru amaçlara ulaşmak için diplomasi ve ticaret gibi barışçıl araçları tercih eden, diğer toplumların siyasal ve toplumsal düzenine saygı gösteren, insan haklarını emniyete alan ve “ortak iyi” fikrine dayalı bir adalet anlayışını benimseyen toplumlar olarak tanımlar (Rawls 2003, s. 69). Bu halklar liberal olmak zorunda olmayıp barış içinde bir arada yaşanabilecek halklardır. Bu halkları yasa tanımaz devletlerden ayıran en önemli özellik, yukarıda belirtilen ve liberal olsun veya olmasın kamusal akılla ortak iyiyi ortaya çıkaracak ve liberal ilkelerin pek çoğunu içeren bu ilkelere saygılı olmalarıdır. Bu toplumlar liberal toplumlar kadar adil olmayabilir ancak toplumsal adaleti belli bir hiyerarşi ve temsil düzeniyle sağlayabilirler.

Hukuka dayalı bir uluslararası ilişkiler tasarımının gerçekten adil olup olmadığı, Rawls için bu kurallar bütününün oluşturulma sürecinde gizlidir. Devletler ulusal çıkarlarla hareket edeceği için bu hukukun oluşmasına halklar katılmalıdır.³ Ulusal çıkarlardan arınmış bir başlangıç durumunda halklar kendi aralarındaki ilişkileri düzenleyecek ilkeleri, kendilerinden bekleneni bilmeden bir bilgisizlik peçesi (*veil of ignorance*) altında oluşturacaklardır (Rawls 2003, s. 34). Bu süreçte çeşitli farklılıklar oluşsa da, halkların, insan haklarına saygı, birbirlerine karşı saldırgan tutum izlememe gibi ilkelere buluşacağını öngören Rawls, söz konusu süreç ne kadar adil olursa ortaya çıkan halkların yasasının da o derece adil olacağını iddia eder (Rawls 2003, s. 9).

Adalet konusunu yeniden tartışmaya açan düşünürlerden Charles Beitz makul bir kuramın “mümkün olabilecek” şeylere odaklanması gerektiğini dile getiren, dağıtımçı adalet kavramını tartışmaya açmıştır (Beitz 1999, s. 290). Beitz 1970’lerin başında uluslararası ticaret ve finans hareketlerinin önündeki engellerin kalkması ile birlikte karşılıklı bağımlılığın arttığını ve bu durumun da adalete ilişkin cevaplanması gereken bazı yeni sorular barındırdığını ifade eder (Beitz 1975, s. 373). Beitz’e göre fakir uluslara daha ağır yükler getiren bir karşılıklı bağımlılığın yanı sıra, mevcut kaynakların dağılımı ve kullanımı gibi

sorunlar da uluslararası adalet kapsamında incelenmelidir (Beitz 1975, s. 374-75).

1980'lerin ortalarında Hedley Bull, adaleti Üçüncü Dünya'nın sorunları ile ilişkilendirmiş ve dünyanın geri kalanının bu sorunlara dair sorumluluklar taşıması gerektiğini söylemiştir (Bull 1984, s. 2-5). BM'nin bu konuda önemli bir platform olacağını düşünen Bull'a göre büyük güçlerin diğerlerinin taleplerine sırtını tamamen dönmediği dayanışmacı bir yaklaşım, küresel sorunların çözümüne büyük katkı sağlayabilecektir (Bull 1983, s. 127). Bull'un eleştirisini yapan Brown'a göre Üçüncü Dünya'nın sorunlarının tartışıldığı bir çerçevede adalet, sosyal ve dağıtımçı bir içerik kazanmış ancak neyin yeniden dağıtılacağı konusunda kesin bir fikir birliğine varılmamıştır (Brown 2002, s. 10). Hedley Bull adaleti "düzen"e içkin kılıp kaynakların yeniden dağıtımı konusuna şüpheyle yaklaşırken, Terry Nardin de kaynakların yeniden dağıtımının mevcut devletler toplumu içerisinde mümkün olamayacağını iddia etmiştir (Brown 2002, s. 163). Uluslararası adaletin özünü oluşturan normlar, uzunca bir süre, devletlerin birbirlerinin egemenlik haklarına saygı duymaları, haklı gerekçeler olmadıkça kuvvete başvurmamaları ve hatta kuvvet kullanımını dışlamaları olarak devletler düzeyinde ifade edilmiştir. 1945 ve sonrasında ise adalet; insan haklarına saygı, insanların din-dil-ırk farkı gözetilmeksizin hukuk önünde eşitliği, kıt kaynakların dağıtımının yeniden gözden geçirilmesi gibi sosyal adaletle içkin konuların uluslararası platforma taşınması ile gelişmiştir. Adaletin değişen ve zenginleşen içeriğinde en büyük katkıyı uluslararası örgütlerin yaptığını söylemek yanlış olmayacaktır.

4. ULUSLARARASI ADALETİN İNSAN MERKEZLİ DÖNÜŞÜMÜ

Düşünce tarihi boyunca uluslararası adalet fikrinin, her zaman, her yerde ve her olay için geçerli olacak genel bir ilke ve normlar bütünü'nün varlığını kabul etmekten geçtiğini ifade etmek mümkündür. Kaynağını ister doğal hukuk ister pozitif hukuktan alsın, nesnesi ister devlet ister insan olsun, ister düzenleyici ister sosyal içerikli olsun, adaleti bu şekilde tanımlama gayreti bizi, genel bir ilke ve norm standardizasyonuna götürmektedir. Yukarıda temel aldığımız düşünürler, yasalaşan birtakım evrensel ilkelerin varlığını reddeden aktörlere karşı farklı önlemleri öne sürseler de, din, kültür, coğrafya ve siyasal davranış farklılıklarının bile engel oluşturamayacağı evrensel bir norm standardizasyonunu, barış ve adalet için ön koşul olarak görmekteyler.

Uluslararası adaleti sağlamak, adaletin nesnesi olan aktörlerin tek başlarına yüklenebilecekleri bir iş değildir ve hiçbir zaman da olmamıştır. Kendi içlerinde farklı projelerle adaleti sağlamaya çalışan devletlerin hem sanık hem de yargılayan konumunda bulunduğu bir uluslararası tasarımın adaletli olduğunu varsaymak en azından pratikte mümkün değildir. Bu yüzden tüm siyaset tercihlerinin adalet süzgecinden geçeceği bir sistem, genellikle uluslararası örgütler ve kurumlar aracılığı ile sağlanmaya çalışılmıştır. Örgütlerin uluslararası adaleti sağlama yönündeki girişimleri adalet kavramının içeriğini zenginleştirmiştir. Bu örgütler egemenlik haklarına saygı, savaşı hukuk dışı

sayma gibi ilkelerin yanına bireyin korunmasını da eklemişlerdir. Bir başka deyişle, örgütlerin adalet anlayışı, adaleti sadece dış siyaset alanındaki devlet davranışlarında gözetilmesi gereken bir norm olmaktan çıkarmış, devletlerin bireylerle olan ilişkilerinde de gözetmeleri gereken bir erdem olarak yerleşik hale getirmeye çalışmıştır. Özgür ve eşit uluslar ile bireyler yaratmayı hedefleyen liberal kuram, Milletler Cemiyeti ile pratiğe geçmiş, yaşanan hayal kırıklığına rağmen 1945 sonrasında BM aracılığı ile yeniden hayat bulmayı denemiştir.

Kant'ın ebedi barış idealinden yola çıkarsak, örgütlerin barışı yaratamama / koruyamama anlamında başarısız oldukları sonucuna varmak pek tabii mümkündür. Ancak aynı Kantiyen perspektif, keyfiyeti ortadan kaldıracak, temel hak ve özgürlüklerden herkesin istifade edebileceği, akıl yoluyla bulunacak yasalar çerçevesindeki bir birlikteliği de adaletin ta kendisi olarak görür. Bu yaklaşım, evrensel yasalarla yaratılan bir adalet karşılık gelir ki, bireyler ve devletler başta olmak üzere uluslararası ilişkilerdeki aktörlerin yerel adaletsizliklere teslim olmalarına da engel olur. Uluslararası örgütlerin, devletler ve toplumlar kadar bireylerle ilgili normlar ve ilkeleri de standartlaştırmaya çalışması, uluslararası ilişkilerin tüm aktörleri için yerel adaletsizliklerin ortadan kalkmasını hedeflemiştir. Bu yüzden uluslararası örgütlerin adaleti tesis etme yönündeki çabalarını sadece savaşı önleyemeyen bir başarısızlık öyküsü olarak okumak yerine, kazanımlarına da dikkat çekmekte fayda vardır.

Düşünsel kökenlerini Kant'ın dünya devletleri federasyonu⁴ önermesinden alan bir örgüt girişiminin hayata geçirilmesindeki ilk kurumsal adım I. Dünya Savaşı'ndan sonra oluşturulan Milletler Cemiyeti (MC) ile atılmıştır. Özellikle savaşın tüm dünyada yarattığı yıkımın yeniden ortaya çıkmamasını arzu eden aktörler, MC'yi gizlilikten uzak, savaşa başvurmama konusundaki yükümlülüklerin kabul edildiği, uluslararası hukuk üzerinde temellenen ve uluslararası ilişkilerde barış ve adaleti koruyacak bir kurum olarak tasarlamışlardır.

Örgüt bazı yapısal sorunlar nedeniyle hastalıklı doğmuştur. A.B.D'nin üye olmayışı, Sovyetler Birliği'nin başlangıçtan itibaren bu yapılanmanın dışında bırakılması, dönemin başat güçleri dışındaki ülkelerin karar alma mekanizmalarındaki etkisizlikleri gibi önemli sorunlar yaşanmıştır. Öte yandan, ortak bir askeri gücün oluşturulamaması, bütçenin tamamen zengin ülkelerin katkılarına göre şekillenmesi ve İngiltere ile Fransa'nın örgütün amaçları konusundaki uyuşmazlıkları, örgütün ilk sınavından itibaren zayıf performans göstermesine neden olan yapısal engellerdir. Yapısal sorunlar kısa zamanda pratik alana da yansımıştır. İtalya'nın Habeşistan'ı işgali sonrasında, benzer siyasal rejimleri benimsemiş İngiltere ve Fransa'nın bile ciddi görüş ayrılıkları yaşamalarının yanı sıra örgütün saldırganlığı önleme adına başvurduğu yöntemlerin yetersiz kalışı da, örgütün performansının tüm aktörlerce sorgulanmasına yol açmıştır.⁵

Milletler Cemiyeti barışı kalıcı hale getirme konusunda başarısız olsa da, silahsızlanma, haklı gerekçeler dışında savaşı hukuk dışı sayma, sözleşmelere saygı ve hukukun üstünlüğüne inanma gibi normların uluslararası ilişkilerin genel ilkeleri olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Ancak Cemiyet'in adalet kavramına belki de en önemli katkıları adaletin nesnesini devletlerle sınırlamaması ve uluslararası adalet divanı gibi bir kurumun oluşmasını sağlamasıdır. Kendi kaderini tayin hakkı başta olmak üzere bireyleri ve toplumları korumaya yönelik rejimlerin kurulmaya başlanması ile liberal kuramın eşit ve özgür insanlardan oluşan ortak bir ahlaki topluluk (*moral community*) ideali somutlaşmıştır.

Devletler kadar insanı da uluslararası adaletin bir nesnesi haline getiren Cemiyet Misakı'nın 23. maddesi, kadınlar, çocuklar ve erkeklerin çalışma koşullarının hakça ve insani biçimde yeniden düzenlenmesini, uyuşturucu, kadın ve çocuk ticaretinin önlenmesini, salgın hastalıkların önlenmesine yönelik çalışmaların yapılmasını öngörmektedir ("The Covenant of the League of Nations", erişim tarihi 13/02/2008). Köleliğin kaldırılması, azınlıkların korunması, işçilerin çalışma koşullarının düzenlenmesi alanlarında pek çok metin bu dönemde oluşturulmuştur⁶. Bu düzenlemeler sadece devletleri diğer devletlerle olan ilişkilerinde değil, kendi vatandaşlarıyla olan ilişkilerinde de adaletli davranmaya zorlamaktadır. Kişilerin özgür iradeleri ile yapacakları tercihlerden alıkonmalarını adaletsiz bir durum olarak gören bu anlayış, insanlık trajedilerine çözüm üretmeye de gayret etmiştir. Örgüt bünyesinde oluşturulan sağlık teşkilatı aracılığı ile salgın hastalıklara karşı mücadele verilmiş, ilaç ve aşıların standardizasyonu ile yetersiz beslenme sorunlarında başarılı projelere imza atılmıştır (Gilbert 1970, s. 133).

MC'nin adaleti sağlamak adına giriştiği çabaların en önemlisi Uluslararası Daimi Adalet Divanı'nın kurulması olmuştur. 1922'de Milletler Cemiyeti himayesinde kurulan Uluslararası Daimi Adalet Divanı, devletlerin aralarındaki anlaşmazlıkları çözecek bir kurum olarak tasarlanmıştır. Ortaya çıkışı MC sayesinde olsa da, oluşturulduktan sonra tamamen bağımsız olarak işlevini sürdürmüştür. Sadece uluslararası bir soruna taraf olan devletlerin ortak başvuruları ile çalışan mahkeme, yaptırım gücü olmaması nedeniyle etkisiz kalmışsa da, sonuçlandırdığı davalar ve tavsiye niteliğindeki kararları ile uluslararası ilişkilerde adalet prensibinin hayata geçirilmesine yönelik en ciddi girişim olmuştur. 1922-1932 arasında pek çok davayı ele alan mahkeme, revizyonist devletlerin uluslararası sistemi gerilime sürüklediği 1932-1939 arasında tamamen etkisizleşmiştir.

Uluslararası ilişkilerde adalet arayışı II. Dünya Savaşı sonrasında da devam etmiş ve bu beklenti yeni bir uluslararası örgüt olan Birleşmiş Milletler (BM) aracılığı ile vücut bulmuştur. Özgür bireyler, toplumlar ve devletlerin birer üyesi olduğu evrensel bir ahlaki topluluk ideali kendisini savaşın kalıntıları arasından göstermeye başlarken, iyimser beklentiler ön plana çıkmıştır. Nazi savaş suçlularının yargılandığı Nüremberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi ilk kez "insanlığa karşı işlenen suçlara" dikkat çekerken, örgütün var oluş

nedenlerinden belki de en önemlisine ışık tutmuştur. MC'nin çok çaba gösterip de gerçekleştiremediği, sadece devletleri değil bireyleri de koruyacak ve tatmin edecek "uluslararası hukuka dayalı bir adaletin tesisi", örgütün kuruluş amacını özetlemektedir ("Charter of the United Nations", erişim tarihi 06/01/2008).

Örgütün kuruluş sürecinde dönemin tüm başat güçlerine ana karar alma organı olan Güvenlik Konseyi'nde yer verilmiş ve bu sayede MC dönemindeki örgüt içi yapısal sorunlar aşmaya çalışılmıştır. Ancak Güvenlik Konseyi'nin sadece başat güçlerden oluşturulması, Genel Kurul üyelerinin karar alma mekanizmasında etkisizleştirilmesi ve örgütün operasyonel bütçesinin çoğunlukla büyük devletlerin katılımına dayandırılması,⁷ örgütün önemli yapısal zaafalarını oluşturmuştur.

BM savaşı engelleme yönünde başarısız gibi görünse de adaleti tesis etmek için gerekli norm standardizasyonunun gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bireyler ve devletler için, evrensel geçerliliği olan norm ve ilkeler doğrultusunda bir sistem oluşturmaya çalışan BM bu alanda önemli bir yol kat etmiştir. BM bünyesinde bireyler ve devletler için adaletli var oluş koşulları sağlamak üzere sayısız belge oluşturulmuş ve bu belgelerdeki norm ve ilkeler uluslararası ilişkilerin genel ilkeleri haline getirilmeye çalışılmıştır.

Öte yandan Uluslararası Adalet Divanı'na yeniden işlerlik kazandırılmış ve son dönemde Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurulması ile birlikte uluslararası adaletin nesnesi devlet - birey ekseninde yeniden tanımlanmıştır. Uluslararası toplumu derinden yaralayan saldırı suçu ve barışa karşı suçlar, soykırım, insanlığa karşı işlenen suçlar ve savaş suçları, mahkemenin yargılama yetkisine girmektedir (Aksar 2005, s. 44-45). İşlenen suçlarda sadece bireyleri, sorumluluk ve yetkileri dâhilinde yargılayabilen mahkeme, devletler üzerinde veya devletlerin sorumluluğu üzerine bir yargı yetkisine sahip olmasa da, belirtilen suçları işleyen bireylerin cezalandırılmasına yönelik çok önemli bir görevi üstlenmektedir. Slobodan Miloseviç'in Şubat 2002'de Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin önüne çıkarılması ve Uluslararası Adalet Divanı'nın 26 Şubat 2007 tarihinde Srebrenitsa katliamını soykırım olarak kabul eden kararı ile bu mahkemeler uluslararası toplumda adaletin tecellisi yönündeki karamsar havayı biraz olsun dağıtmışlardır.

BM'nin norm standardizasyonu süreci, bireyler ve devletler için evrensellik taşıyan, yerelliğe mahkûm edilemeyecek ve istisnacılığı reddeden bir adalet anlayışını geliştirmeye çalışmıştır. Kadınlar ve çocukların her tür ayırım ve şiddete maruz kalmalarının engellenmesi, açlık ve yoksullukla mücadele, temel hak ve özgürlüklerin tanınması gibi pek çok alanda oluşturulan temel metinler, adaletin devletle birey arasında da gözetilmesi gereken en önemli erdem olduğunu benimsetmeye yöneliktir. Öte yandan, silahsızlanma, terörizmle mücadele, sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesi ve çevrenin korunması gibi pek çok alanda yapılan çalışmalarla devletlere barışçıl ve yaşanabilir bir dünya için yol haritaları çizilmiştir.

Örgütler bünyesinde uluslararası adaleti sağlamaya yönelik girişimler, sürekli yenilenen ve umut verici gelişmelerle sonuçlansa da, örgütlerin yaptırımların uygulanması, karar alma mekanizmasından kaynaklanan sorunlar, temsil eşitsizlikleri ve ulusal çıkar kavramının sınırlayıcılığı, adalete giden yolda karşılaşılan önemli engellerdir. Bu engellerin varlığına dikkat çekmek, kaba güç siyasetinin adaletin önüne geçtiğini düşünmek ve en yalın haliyle adaleti istemek, “hangi durumu adaletsizlik olarak görüyoruz?” sorusuna cevap bulmamızı gerektiriyor.

5. ULUSLARARASI SOSYAL ADALETSİZLİĞİN GÜNDEMİ

Uluslararası ilişkilerin değişen gündemi aynı zamanda neyi adaletsizlik olarak tanımladığımızın da ipuçlarını barındırmaktadır. Westfalyan adaletten uluslararası sosyal adalete giden süreçte adalet veya adaletsizliğin gündemi, uluslararası ilişkilerin değişen gündemi ile bir paralellik arz etmektedir. Soğuk Savaş’ın kısıtlayıcılığının uluslararası ilişkiler üzerindeki etkisinin azalması ile birlikte daha önceleri baskılanan veya görmezden gelinen bir gündem, 70’lerden itibaren dikkat çekici bir şekilde yükselişe geçmiş ve 90’lardan itibaren adeta patlama yapmıştır.

İşgaller, orantısız güç kullanımı, uluslararası hukuku tanımama ve savaşlar gibi, adaletsizliğe dikkat çeken devlet odaklı eylemlerin yanı sıra bireylerin karşı karşıya oldukları tehditler de, adaletsizliği bütün çıplaklığıyla görmemizi sağlayacak bir gündemin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Çevre sorunlarına ilgi, alternatif kalkınma projeleri, açlık ve yoksullukla mücadele ve insan haklarına saygı gibi Soğuk Savaş sırasında diğer kutbun tehdit gölgesi altında açıkça sorgulanamayan pek çok konu bugün hem uluslararası ilişkilerin hem de uluslararası adalete yönelik çabaların ortak gündemini oluşturmaktadır.

Bugün dünyanın yoksul kesiminde doğmuş olmayı sadece “kötü kader” olarak görenler hala bulunmakla birlikte bu durumu mevcut küresel ekonomik düzenin adaletsizlikleri yerleşik hale getiren ve yeniden üreten yapısında bulmamız mümkündür (Lu 2005, s. 406). Dünya Bankası verilerine göre 2001 yılı itibariyle dünyanın gelişmekte olan bölgelerindeki toplam nüfusun yaklaşık % 21’i günde 1 Amerikan Doları’nın altında bir miktarla geçimini sürdürmek zorundadır (Chen ve Ravallion 2004).⁸ Fakirliğin en alt limitinin 1.25 Amerikan doları olarak yeniden belirlenmesinin ardından yapılan araştırmalarda, bu oran 2002 yılında %30.5, 2005 yılında %25.2, 2007 yılında ise %23 olarak ölçülmüştür (World Bank Poverty Data 2008). Bu oranların en iyimser tahminlerle 2015 yılında % 15’ler düzeyine çekilmesi hedeflenmektedir (World Development Indicators 2004, erişim tarihi 13/02/2008). BM’nin 2003 yılında yayımlanan yoksullukla mücadele konulu İnsani Kalkınma Raporu, dünyada yaklaşık 827 milyon insanın yetersiz beslenme ile karşı karşıya olduğuna ve bunların yarısından fazlasının Güney Asya’da ve Sahra Çölü altındaki Afrika’da yaşadığına dikkat çekmektedir (UNDP Human Development Report 2003, s. 54).

2004 yılında tüm dünyada gerçekleşen yaklaşık 60 milyon ölümün % 20'sini beş yaşın altındaki çocuklar oluşturmaktadır. Aynı yıl tüm dünyada gerçekleşen çocuk ölümlerinin 1 milyonu sadece temiz su kaynaklarına erişim imkanından ve hijyenden uzak bir yaşam yüzünden gerçekleşmiştir (UNDP Human Development Report 2006, s. 42). Gelişmemiş ülkelerde yeni doğan çocukların yaşama olasılıkları son derece düşüktür. Bu ülkelerdeki en fakir % 20'lik grup içerisinde bir yaşına gelmeden ölen çocukların sayıları ürkütücü boyutlardadır. Her yeni doğan bin çocukta Nijerya'da 133, Sierra Leone'de 159, Ruanda'da 114, Mozambik'de 143 tanesi bir yaşına gelemeden hayatlarını kaybetmektedirler (UNDP Human Development Report 2007-2008, s. 256). 2004 itibarıyla, tüm dünyada eğitim almaları gereken 5-17 yaş aralığındaki çocuklardan 218 milyonu çalışmak zorunda olup bunların 126 milyonu yetişkinler için bile çok tehlikeli olan koşullar altında çalışmaktadır (ILO Factsheet 2006).

Cinsiyet merkezli eşitsizlik de bugün uluslararası adalet arayışının önemli bir gündem maddesini oluşturmaktadır. Günde 1 ABD Doları'nın altında yaşam sürmeye mahkum insanların % 70'ini kadınlar oluştururken, Benin, Çad, Kenya, Gine gibi ülkelerde kadın işgücünün % 83 ila % 97'si kayıt dışı ekonomide çalışmaktadır (ILO Factsheet 2003). Dünyadaki 27 milyon civarındaki göçmenin yaklaşık % 80'ini oluşturan kadınlar, yine tüm dünyada okuma yazma bilmeyenler arasında 2/3'lük bir orana sahiptirler (World March of Women 2000). Dünya genelinde yaklaşık 55 milyon kız çocuğu okula devam edemezken, 15-25 yaş arasında HIV/AIDS virüsü taşıyanların yaklaşık %60'ının kadınlar ve kız çocukları olduğu tahmin edilmektedir (BM Türkiye Dergisi 2007).

Savaşlar, silahlı çatışmalar, devrimler ve iç savaşlar sonucunda 20. yüzyılda en iyimser tahminlerle yaklaşık 136,5 milyon insan hayatını kaybetmiştir (Leitenberg 2006, s. 9). Son 20 yılda Bosna Hersek, Ruanda, Filistin, Sudan, Lübnan, Somali, Kenya ve Çeçenistan'da yaşanan insanlık dramları hala hafızalardaki tazeliğini korumaktadır. Özellikle devletler arası çatışmaların yerini devlet içi çatışmalara bırakması ile birlikte savaşlar, silahlı kuvvetlerden çok sivillere zarar verir hale gelmiştir.⁹ Dünyanın pek çok bölgesinde devletlerin güvende olmaları insanların güvende oldukları anlamına gelmemekte, pek çok yerde bizzat devlet güvensizliğin kaynağı olabilmektedir.

Dünyanın yoksul kesimindeki trajediler dikkate alındığında kalıcı bir barış ve adalet için uluslararası adaletin sadece devletlerle ilgili bir alan ilkesi olmaktan çıkarak bireylerin güvenlik ve yaşam garantilerini de kapsamı gerektiği görülmektedir. Uluslararası adaletin bugünkü içerik ve anlamı, ulusal sınırlarla dizginlenen sorumluluk ilkesini "küresel sorumluluğa" dönüştürmüştür. Bu sorumluluğun *seferber edici* yüzü siyasal topluluk kavramının geçirmekte olduğu değişim sürecinde gizlidir.

6. SİYASAL TOPLULUĞUN EVRİMİ VE ADALET

Uluslararası adaletin kapsamı ve nesnesi sorunsalına Westfalyan adalet yaklaşımının vereceği cevap “egemenlik haklarına saygı” ile sınırlı olacak ve egemenlerin birbirleriyle olan ilişkilerine dair prosedürler ve düzenlemeler, bu adaletin konusunu oluşturacaktır (Brown 2002, s.9). Uluslararası hukuka ve egemenliğe saygının yanı sıra bir başka ülkenin içişlerine karışmamayı da norm sayan Westfalyan adalet anlayışı tek taraflı ve koruma merkezli bir norm olmuştur. Bu bağlamda devletlerin uluslararası hukuka aykırı fiillerde bulunmaları, savaşlarda kimi zaman sivilleri hedef almaları, haklı gerekçeler olmaksızın diğer devletlerin toprak bütünlüklerini ihlal etmeleri, savaş esirlerine kötü muamele etmeleri ve verdikleri karşılıkların gördükleri zararla orantılı olmaması Westfalyan adaletin temel ilkelerinin yok sayılması anlamına gelmektedir.

Uluslararası ilişkilerin Westfalyan adalet çerçevesinde düzenlenmesi hiç şüphe yok ki egemenlik haklarının ihlal edildiğinden şikâyetçi olan devletlerin arzuladığı bir durumdur. Ancak bugün yaşadığımız sorunlar, Westfalyan adaletin uluslararası sosyal adalet anlayışı kadar kapsayıcı olmadığını göstermektedir. Bir başka deyişle kozmopolit, birey merkezli, eşitlikçi ve yeniden dağıtımcı bir adalet anlayışı ile desteklenmediği sürece, Westfalyan adaletin de günümüz sorunlarının çözümü için yeterli bir hedef olmayacağı görülmektedir. Devletlerin var olma haklarına ve egemenliklerine saygı nasıl adaletin bir yüzünü oluşturuyorsa, bireylerin ancak bir başkasının özgürlüğü ile kısıtlanabilecek tercihler yapabilecekleri bir durumun yaratılması zorunluluğu da adaletin diğer yüzüdür. Bu yüz; kozmopolit, kapsayıcı, dağıtımcı ve eşitlikçi bir yüzüdür.

Soğuk Savaş sonrasında dünya kamuoyunun dünyanın tüm bölgelerindeki insanlık dramlarından anında haberdar olması, normatif yaklaşımların uluslararası ilişkilerde yer bulmasını kolaylaştırmıştır (Newman 2002, s.242). Bu sürecin en önemli kazanımı “küresel sorumluluk” kavramının giderek daha fazla önem kazanmasıdır. Küreselleşme sürecinde siyasal topluluk kavramının değişen niteliği, devletleri ve bireyleri sadece kendi devlet sınırları içindeki yurttaşlar için değil, insanlık için sorumluluklar almaya itmektir. Bugün için dünya yurttaşlığı ile bu yurttaşlık ekseninde tanımlanan hak ve yükümlülükler hala bir ütopya olarak görülse de, dünyanın bizim dışımızdaki bölgelerine ve insanlarına karşı duyduğumuz sorumluluk sadece ulus temelli bir siyasal topluluk projesinin nasıl değişmeye başladığının göstergesidir.¹⁰

Küresel sorumluluk penceresinden baktığımızda, Westfalyan adaletin egemenliğe saygı ve içişlerine karışmama ilkeleri çerçevesinde bireyleri yerel despotların elindeki rehinelere durumuna getirebilir miyiz? Temel hak ve özgürlüklere saygıyı batı merkezli dayatmalar olarak görerek bireyleri kendi költürcülüğümüzün esiri yapabilir miyiz? Kökeni ne olursa olsun medyanın adeta gözümüze soktuğu katliamlara savaşlara soykırımlara ve insan hakları ihlallerine sırtımızı dönebilir miyiz?¹¹ Bu sorulara vereceğimiz cevaplar küresel sorumluluğumuzun ölçütlerini belirlediği gibi, küresel bir yurttaş olarak siyasal gündemimizi de ortaya çıkarmaktadır.

Uluslararası adaletin bireyi koruyucu yüzünün yokluğu, dünyanın her yerinde yerel adaletsizliklere mahkûm insan tablolarını ortaya çıkartmıştır. Bu üzücü tablonun uluslararası adalete dolaylı olarak tek katkısı ise uluslararası toplumun bu sorunlara olan duyarlılığının artmış olmasıdır. Bu duyarlılık sıkça uluslararası örgütler ve çeşitli sivil toplum kuruluşları tarafından da dile getirilmekte ve dünyanın ilgisi bu sorunlara çekilmektedir. BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri Louise Arbour'un Gazza şeridinde 19 Filistinli'nin öldürülmesi ve 60'ının yaralanması ile sonuçlanan İsrail operasyonunun hemen ardından bölgeye yaptığı ziyarette dile getirdiği küresel sorumluluk çağrısı (UN News Center, 20 Kasım 2006); Uluslararası Af Örgütü'nün Sudan'da zinayla suçlanan ve recm (taşlanarak öldürülme) cezasına çarptırılan Sadia Idris Fadul ve Amouna Abdallah Daldoum'un cezalarının iptali için başlattığı kampanya (Amnesty International, 16 Mart 2007); Afganistan'da internetten yüklediği kadın hakları ile ilgili bir makaleyi arkadaşlarıyla paylaşan Said Pervez Kambakş'ın uluslararası bir kampanya sonucunda idam cezasından kurtulması (Yeni Şafak, 8 Şubat 2008) gibi pek çok örnek, küresel sorumluluk kavramına içkin bir adaletin yerel adaletsizliklere mahkûm insanlara bir umut ışığı olduğunu göstermiştir. Bu durumdaki sayısız insan için devletlerin uluslararası adalet taleplerinin karşılanması herhangi bir anlam ifade etmemekte, sınırların güvenliği ve egemenlik haklarına saygı gibi ilkelerin tanınması, bireyler için adaletsizliği ortadan kaldırmamaktadır.

7. SONUÇ

Modern devletlerin ortaya çıkmaya başladığı dönemlerden bu yana fikri ve pratik pek çok çalışmanın temel noktasını, adaletin uluslararası ilişkilere kılavuzluk edecek bir norm olarak ele alınması oluşturmaktadır. Uluslararası adalet temasına odaklanan tüm düşünürler, aralarındaki bazı temel farklılıklara rağmen, kavramın evrensel bir nitelik taşıması ve istisnacılığı reddetmesi konusunda hemfikir olmuşlardır. Tarihsel süreç çerçevesinde uluslararası adaletin öncelikli nesnesi devlet olmuş ve bu adalet anlayışı, devletlerin birbirlerinin egemenlik haklarına saygı göstermesi ve diğer devletlerin işlerine karışmaması ilkeleriyle somutlaşmıştır. Uluslararası adaletin devleti koruyan ve devletlerarası ilişkileri düzenleyen bu yönü, kavramın bir norm haline gelmesini sağlarken, uluslararası ilişkilerin sadece bir güç yarışı ekseninde okunmasının sorunlarına da dikkat çekmiştir.

Uluslararası örgütler bünyesinde somutlaştırılan uluslararası adalet anlayışının, zamanla sadece devletlerarasındaki ilişkilerde gözetilmesi şart olan bir norm olarıktan çıkarak, birey-devlet ekseninde yeniden tanımlanması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Uluslararası adaleti bu ekseninde yeniden tanımlama gayretinin, bireyleri yerel adaletsizliklere mahkûm olmaktan kurtaracağı düşünülmüştür. Bugün gelinen noktada devletler açısından uluslararası adaletin tesis edileceği bir sistemin, kozmopolit, bireyleri kapsayıcı, eşitlikçi ve yeniden dağıtımcı bir yüzle desteklenmeden başarılı olamayacağı öngörülmektedir.

SON NOTLAR

¹ Doğal hukuk kavramı Hugo Grotius'tan çok önce ortaya çıkmıştır. Antik ve Orta Çağlarda Helen ve Katolik filozofların farklı okullar bünyesinde geliştirdikleri doğal hukuk kavramı "iyi hukukun" insanın doğasıyla uyum içinde olmasından yola çıkmış ve yüzyıllar boyunca sadece hukuk ilmini değil, ulusal hukuk sistemlerini de doğrudan etkilemiştir. Doğal hukuk kavramının uluslararası hukukun gelişimi üzerindeki etkileri için bkz. Josef L. Kunz, "Natural Law Thinking in the Modern Science of International Law", *The American Journal of International Law*, Vol. 55, No. 4, October 1961, s. 951.

² Rawls'un bu halklara dair kavramsallaştırmaları için bkz. John Rawls, Halkların Yasası ve Kamusal Akıl Düşüncesi'nin Yeniden Ele Alınması, Çev. Gül Evrin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ekim 2003, İstanbul, s. 2-3.

³ Rawls'un "Neden Devletler Değil de Halklar" sorusuna verdiği cevaplar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. 2003, s. 24-31.

⁴ Kant'ın dünya devletleri federasyonu ile barış ve istikrarı sağlama düşüncesi, özünde dünya vatandaşlığı gibi liberal önermeleri barındıran küresel bir tasarımdır. Bu tasarıma göre liberal yapılanma içerisinde olan devletlerin birbirleriyle savaşma potansiyelleri yok denecek kadar azdır çünkü kendilerinin ve birbirlerinin rasyonel olmayan davranışlarını barışçıl biçimlerde sınırlandırabilmektedirler. Benzer yönetim ilkelerine sahip İngiltere, Fransa ve A.B.D'nin 19.yy. itibaren birbirleriyle hiç savaşmayarak liberal yönetimlerin bulunmadığı Japonya, Almanya, İtalya gibi ülkelerle dönemsel çatışmalar yaşamaları bu iddiayı destekler niteliktedir. Bu yüzden liberal devlet yapılanmaları artıkça sorunlarını liberal ilkeler çerçevesinde halletme isteğinde olan rasyonel devletlerin sayısının da artması ve savaş olasılığının düşmesi beklenmektedir. Liberal cumhuriyetlerin kendi aralarında kuracakları bir birlik veya federal yapıyla en azından kendi aralarında kalıcı bir barışı sağlayabileceklerini düşünen Kant, bunun devletlerin egemenlik haklarını sınırlandıran dar anlamlı bir birlik değil, uluslararası hukuk üzerinde şekillenen bir kolektif güvenlik sistemi olmasını düşlemektedir. Michael W. Doyle, "Liberalism and World Politics", in *International Relations Theory*, 1993, MacMillan, New York, s. 275.

⁵ Milletler Cemiyeti'nin Başarısızlık sebepleri için bkz. Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1990*, Ankara, İmge Kitabevi, 3. Baskı, s. 37-38.

⁶ Köleliğin kaldırılması ve köle ticaretinin yasaklanması ile ilgili bkz. *International Convention with the object of Securing the Abolition of Slavery and the Slave Trade*, *The American Journal of International Law*, Vol. 21, No. 4, Supplement: Official Documents, October 1927, pp. 171-179. Milletler Cemiyeti'nin azınlıkların korunması ile ilgili sözleşmeleri için bkz. Helmer Rosting, "Protection of Minorities by the League of Nations", *The American Journal of International Law*, Vol. 17, No. 4, October 1923, pp. 641-660. Çalışma hayatı ve koşullarının

düzenlenmesi amacıyla Cemiyet'in gösterdiği çabalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. C. Delisle Burns, "Labor and the League", *International Journal of Ethics*, Vol. 34, No. 4. July 1924, pp. 339-350.

⁷ 2000 yılına değin yürütülen Barışı Koruma Faaliyetlerine A.B.D maddi olarak %54.50 oranında bir katkı sağlarken, diğer tüm dünya ülkelerinin toplamının ancak %45.50 oranında kaldığı görülmektedir. United Nations Peace Keeping from 1991 to 2000, Statistical Data and Charts, Published by United Nations Department of Public Information, 2000, 77889-DP I/2175-December 2000-10 M.

⁸ Rapor, 1980'lerle kıyaslandığında gelinen noktanın gelecek için ümit vaat edici olduğunu vurgulamaktadır.

⁹ 1997-2006 arasındaki zaman diliminde devletler arası üç çatışma yaşanmıştır. Bunlar sırasıyla Erite-Etiyopya (1998-2000), Hindistan-Pakistan (2000-2003) ve Irak ile Koalisyon Güçleri arasındaki çatışmalardır (2003). Geriye kalan 31 ciddi silahlı çatışma, devlet içi çatışmalar olarak kayda geçmiştir. Lotta Harbom, Peter Wallenstein, Appendix 2A: Patterns of Major Armed Conflicts, 1997-2006, SIPRI Yearbook 2007: Armaments, Disarmament and International Security, CM Gruppen, Bromma, 2007, p. 79.

¹⁰ Bu konudaki tartışmalar için bkz. Andrew Linklater, "Globalization and the Transformation of Political Community", *The Globalization of World Politics*, John Baylis & Steve Smith (eds.), Third Edition, Oxford University Press, New York, 2006, ss. 709-741.

¹¹ Tüm bu sorular uluslararası ilişkileri normatif bir perspektiften inceleyenlerin tartışmalarında cevaplanmaya çalışılmaktadır. İnsan hakları ihlallerinin bir "haklı savaş" gerekçesi olup olamayacağı konusunda genel kanı, küresel sorumluluk ilkesi çerçevesinde insan hakları ihlallerini ve insanlık trajedilerini durdurmak için bir üst norm olarak görülen "içişlerine karışmama-müdahale etmeme" ilkesinin çiğnenebileceğidir. Michael Walzer, "insanlığın ahlaki bilinci"ni şok edici eylemlerin müdahaleyi meşru kılacağını ifade eder. Böylesi bir durumda BM'in birşeyler yapacağını beklemek yerine, bunu durdurma kapasitesine sahip bir başka devletin trajediyi bitirebileceğini söyleyen Walzer'a göre bu noktada müdahale edenin "müdahale hakkı" kaynağını sadece bunu yapabilme kapasitesinden doğar. Michael Walzer (2006), *Just and Unjust Wars - A Moral Argument with Historical Illustrations*, Basic Books, New York, Fourth Edition, s. 107. Öte yandan Jerome Slater ve Terry Nardin, insan hakları gerekçesi ile müdahaleyi belli somut kriterlere kavuşturmayı tercih etmektedirler. Askeri müdahalenin ancak diğer tüm yollar denendikten sonra tercih edilmesi, müdahalenin ihlali ortadan kaldırması, insani müdahalenin önlemeyi amaçladığından daha fazla insani kayıpla sonuçlanmaması, insani müdahalenin uluslararası istikrarı bozacak bir sonuç yaratmaması gibi kriterler Slater ve Nardin tarafından somutlaştırılmıştır. Jerome Slater, Terry Nardin,

---

“Nonintervention and Human Rights”, *The Journal of Politics*, Vol 48, No 1, February 1986, ss. 93-94.

KAYNAKLAR

Aksar, Yusuf (2005), “Uluslararası Suçlar, Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Yeni Türk Ceza Kanunu”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 1(1).

Amnesty International (2007), PUBLIC AI Index: AFR 54.010.2007, UA 68/07 Death Penalty/ Legal concern, 16 Mart 2007, http://www.amnesty.org/en/alfresco_asset/13aab997-a2b8-11dc-8d74-6f45f39984e5/afr540102007en.html, Erişim Tarihi: 13/02/2008.

Beitz, Charles R. (1975), “Justice and International Relations”, *Philosophy and Public Affairs*, 4(4).

Beitz, Charles R. (1999), “International Liberalism and Distributive Justice: A Survey of Recent Thought”, *World Politics*, 51(2).

Birleşmiş Milletler Türkiye Dergisi (2007), “BM Kadının Statüsü Komisyonu Kadına Karşı Şiddet ve Kız Çocuklarına Uygulanan Ayrımcılığı Büyüteç Altına Aldı”, http://www.un.org.tr/arsiv/haber_sol10.html, Erişim Tarihi: 13/02/2008.

Brown, Chris (1997), “Theories of International Justice”, *British Journal of Political Science*, 27(2).

Brown, Chris (2002), *Sovereignty, Rights and Justice - International Political Theory Today*, Cambridge: Polity Press.

Bull, Hedley (1983), “International Anarchy in the 1980s”, *Australian Outlook*, 37(3).

Bull, Hedley (1984), *Justice in International Relations*, Ontario: Hagey Lectures, University of Waterloo.

Burns, C. Delisle (1924), “Labor and the League”, *International Journal of Ethics*, 34(4): 339-350.

Charter of the United Nations, <http://www.un.org/aboutun/charter/>, Erişim Tarihi: 06/01/2008.

Chen, Shaohua ve Ravallion, Martin (2004), *How Have the World's Poorest Fared Since the Early 1980s?*, Policy Research Working Paper, 22.07.2004, The World Bank Data and Resource Center, <http://www.globalpolicy.org/socecon/develop/tables/dollaraday.htm>, Erişim Tarihi: 13/02/2008.

Covenant of the League of Nations (Including Amendments Adopted to, December 1924), Avalon Project at Yale Law School, <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/leagcov.htm#art24>, Erişim Tarihi: 13/02/2008.

Dodson, Kevin E. (1997), "Autonomy and Authority in Kant's Rechtslehre", *Political Theory*, 25(1).

Doyle, Michael W. (1993), "Liberalism and World Politics", *International Relations Theory*, New York: MacMillan.

Gilbert, Felix (1970), *The End of the European Era, 1890 to the Present*, New York: W.W. Norton Company Inc..

Grotius, Hugo (2001), *De Jure Belli ac Pacis, On the Law of War and Peace* (Trans. A.C Campbell), Ontario: Botoche Books.

Gözübüyük, Şeref (2005), *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları, Güncelleştirilmiş 24. Baskı*, Ankara: Turhan Kitabevi.

Harbom, Lotta ve Wallenstein, Peter (2007), Appendix 2A: Patterns of Major Armed Conflicts, 1997-2006, *SIPRI Yearbook 2007: Armaments, Disarmament and International Security*, CM Gruppen, Bromma.

Hersey, Amos S. (1912), "International Law Since the Peace of Westphalia", *The American Journal of International Law*, 6(1).

International Convention with the Object of Securing the Abolition of Slavery and the Slave Trade (1927), *The American Journal of International Law*, 21(4), Supplement: Official Documents, ss. 171-179.

International Labor Organization Factsheet (2003), *Facts on Women at Work*, Geneva, Switzerland, http://www.ilo.org/global/About_the_ILO/Media_and_public_information/Factsheets/lang--en/index.htm, Erişim Tarihi: 13/02/2008.

International Labor Organization Factsheet (2006), *Facts on Child Labor*, Geneva, Switzerland, http://www.ilo.org/global/About_the_ILO/Media_and_public_information/Factsheets/lang--en/index.htm, Erişim Tarihi: 13/02/2008.

Kant, Immanuel (1965), *Metaphysical Elements of Justice* (Trans. John Ladd), Indianapolis: Bobbs-Merrill.

Kant, Immanuel, "Perpetual Peace: A Philosophical Sketch", Section I, Containing the Preliminary Articles for Perpetual Peace, <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/kant/kant1.htm>, Erişim Tarihi 06/01/2008.

Knutsen, Torbjon L. (2006), *Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi*, (Çev. Mehmet Özey), İstanbul: Açılım Kitap.

Kunz, Josef L. (1961), "Natural Law Thinking in the Modern Science of International Law", *The American Journal of International Law*, 55(4).

Leitenberg, Milton (2006), *Deaths in Wars and Conflicts in the 20th Century*, Cornell University Peace Studies Program, Occasional Paper, No: 29, Third Edition.

Linklater, Andrew (2006), "Globalization and the Transformation of Political Community", *The Globalization of World Politics* (Eds. John Baylis ve Steve Smith), New York: Oxford University Press, ss. 709-741.

Lu, Catherine (2005), "Cosmopolitan Liberalism and the facets of Injustice in International Relations", *Review of International Studies*, 25.

Newman, Edward (2002), "Human Security and Constructivism", *International Studies Perspective*, 2(3).

Orend, Brian (2000), *War and International Justice - A Kantian Perspective*, Canada: Wilfrid Laurier University Press.

Rawls, John (2001), *Justice as Fairness - A Restatement* (Der. Erin Kelly), New York: Harvard University Press.

Rawls, John (2003), *Halkların Yasası ve Kamusal Akıl Düşüncesi'nin Yeniden Ele Alınması* (Çev. Gül Evrin), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Rosting, Helmer (1923), "Protection of Minorities by the League of Nations", *The American Journal of International Law*, 17(4): 641-60.

Sander, Oral, *Siyasi Tarih 1918-1990*, Ankara, Imge Kitabevi, 3. Baskı,

Slater, Jerome ve Nardin, Terry (1986), "Nonintervention and Human Rights", *The Journal of Politics*, 48(1).

Smith, Steve & Patricia Owens, (2006), "Alternative Approaches to International Theory", in *The Globalization of World Politics* (Eds. John Baylis ve Steve Smith), New York: Oxford University Press, ss. 271-293.

United Nations Development Programme (UNDP) (2003), *Human Development Report 2003, Millenium Development Goals: A Compact Among Nations to end Human Poverty*, New York: Oxford University Press.

United Nations Development Programme (UNDP) (2006), Human Development Report 2006, Beyond Scarcity: Power, Poverty and Global Water Crisis, New York: Palgravre MacMillan.

United Nations Development Programme (UNDP) (2007), Human Development Report 2007-2008, Fighting Climate Change: Human Solidarity in a Divided World, New York: Palgravre MacMillan.

United Nations Peace Keeping from 1991 to 2000 (2000), Statistical Data and Charts, United Nations Department of Public Information, 77889-DP I/2175-December 2000-10 M.

UN News Centre (2006), "In Gaza Strip, UN human rights chief decries 'massive' violations against civilians", 20 Kasım 2006, <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=20669&Cr=Palestin&Cr1>, İndirilme Tarihi: 13/02/2008.

Walzer, Michael (2006), Just and Unjust Wars - A Moral Arguement with Historical Illustrations, Fourth Edition, New York: Basic Books.
World Bank, World Development Indicators 2004, <http://www.globalpolicy.org/socecon/develop/tables/dollar.htm>, İndirilme Tarihi: 13/02/2008.

World Bank, World Development Indicators 2008, Poverty Data: A Supplement to World Development Indicators, Development Data Group, Washington.

World March of Women, Sexism and Globalisation (2000), 2000 Good Reasons to March, <http://www.worldmarchofwomen.org/publications/en/>, İndirilme Tarihi: 13/02/2008.

Yeni Şafak (2008), "Afgan Gazeteci İdamdan Kurtuldu", 8 Şubat 2008, <http://www.yenisafak.com.tr/dunya/?t=08.02.2008&c=4&i=98329>, İndirilme Tarihi: 13/02/2008.

Yılmaz, Ejder. (1992), Hukuk Sözlüğü, Ankara: Yetkin Yayınevi.

Yurdusev, Nuri (1997), "'Uluslararası İlişkiler' Öncesi", Devlet, Sistem ve Kimlik - Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar (Der. Atilla Eralp), İstanbul: İnkılâp Kitabevi.